

Academic Akademik
Literature Literatür

The Journal of Sosyal Bilimler
Social Sciences Araştırmaları
Research Dergisi

TÜRKİYE SELÇUKLULARININ KUŞATMA SA- VAŞLARINDA UYGULADIKLARI TAKTİKLER

Filiz AKÇAY

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı

DOI : 10.29329/akalid.2024.1058.5
Makale Geliş Tarihi : 9 Ağustos 2024
Makale Kabul Tarihi : 9 Ağustos 2024
Makale Sonuçlanma Tarihi : 26 Ağustos 2024
Makale Yayım Tarihi : 30 Ağustos 2024
Sayfa Aralığı : 102-132

Filiz Akçay, “Türkiye Selçuklularının Kuşatma Savaşlarında Uyguladıkları Tak-
tikler”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, C.1,
S.3, Ağustos 2024, s. 102-132.¹

Öz

Türkler en eski zamanlardan beri yaşadıkları yurdu savunmak için saldırılara karşı ön almak ya da yurtlarını büyütmek için ordu kurup düşmana karşı üstünlük sağlayacakları savaş taktikleri geliştirirken bazen hilelere başvururlardı. Bu bağlamda Hun Hükümdarı Mete'nin bunu daha organize bir şekilde yürüterek 10'lu sisteme göre ilk düzenli orduyu kurduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra

¹ Bu makale 30 Mayıs-1 Haziran 2024 tarihinde gerçekleştirilen *International Congress of Integrated Social Research and Interdisciplinary Studies*'de sunulan bildiriden oluşturulmuştur.

Orhun Abidelerinde Türklerin düzenli birliklerine, savaş sanat ve taktiklerine dair bilgiler görmek mümkündür. Selçuklulara gelince onlar da savaşlarında pek çok askerî faaliyette bulunmuşlardır; düşmanı yıpratma ve yıldırmaya yönelik akınlar, sürpriz baskınlar, sahte ricatlar, pusular gibi askerî manevraları başarıyla yerine getirmişlerdir. Nitekim Anadolu Türk beyleri de hem Türk askerî kültürünü haiz olması hem Türkiye Selçuklularının askerî geleneklerinin taşıyıcıları olması nedeniyle ordu düzenlerini buna göre tanzim etmişler; sefer ve savaşlarında pek çok askerî hile ve taktiği, zaman zaman kendilerine göre yorumlayarak, uygulamışlardır. Savaşın türüne göre uygulanan taktikler, orduların psikolojik durumları, iklim şartları, coğrafi şartlar, savaş teçhizatı, ordunun konumlandırıldığı nokta, ordunun nasıl konumlandırıldığı, komutanın ve ordunun cesareti, komutanın öngörüsü, ordunun psikolojik ve fizyolojik durumu gibi pek çok unsur savaşın sonucu hakkında belirleyici rol oynamıştır. Türk beyleri ve onların emîrleri bir sefer organizasyonu gerçekleştirecekleri zaman hazırlıklar günler hatta aylar öncesinde başlardı. Bu hazırlıklar düşmanı tanıma, kontrol etme, yıpratma ve savaş istikametini tayin etme gibi faaliyetlerden oluşurdu. Savaşın mukadderatını tayin edebilecek bu gibi unsurları savaş öncesinde ve savaş sırasında daima göz önünde bulundurur ve savaş düzeni ile taktiklerini bu unsurlara göre belirlerdi. Savaşın dinamik ve karmaşık bir yapısı olduğundan ve düşmanın hamlesinin nasıl olacağı kesin olarak bilinemediğinden, zaman zaman savaş öncesinde belirlenen ordu düzeni ve taktikler savaş esnasında değişebilirdi. Anadolu coğrafyasının kalelerle donanmış yapısı gereği bozkırdan gelen Türklerin kısa sürede öğrenmek durumunda kaldıkları muhasara savaş teknikleri Türkiye Selçukluları tarafından da etkili olarak kullanılmıştır. Anadolu'ya girdikten sonra muhasara savaşlarına yoğunlaşan Türkler, tarihi antikçağlara dayanan bu savaş tekniğinde zamanla kuşattıkları yerin durumuna ve düşmanın almış olduğu savunma önlemlerine göre değişik taktikler geliştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Kale, Kale Muhasaraları, Selçuklular

The Tactics Used by Seljuks of Turkey in the Siege Wars

Abstract

Since the earliest times, the Turks would sometimes resort to trickery while establishing armies and developing war tactics to gain an advantage over the enemy in order to defend their homeland against attacks or to expand their homeland. In this context, it is known that the Hun Emperor Mete carried out this in a more organized manner and established the first regular army according to the 10-unit system. In addition, it is possible to see information about the regular units of the Turks, the art of war and tactics in the Orhun monuments. As for the Seljuks, they also carried out many military activities in their wars; they successfully carried out military maneuvers such as raids, surprise raids, false retreats and ambushes aimed at wearing down and intimidating the enemy. Indeed, since the Anatolian Turkish lords had both Turkish military culture and were the carriers of the military traditi-

ons of the Seljuks of Turkey, they arranged their army formations accordingly; they implemented many military tricks and tactics in their campaigns and wars, sometimes interpreting them according to their own interpretations. Tactics applied according to the type of war, the psychological state of the armies, climatic conditions, geographical conditions, war equipment, the point where the army was positioned, how the army was positioned, the courage of the commander and the army, the foresight of the commander, the psychological and physiological state of the army, and many other elements played a decisive role in the outcome of the war. When Turkish lords and their emirs were to organize a campaign, preparations would begin days or even months in advance. These preparations consisted of activities such as recognizing, controlling, wearing out the enemy, and determining the direction of the war. They would always take into consideration such elements that could determine the fate of the war before and during the war, and determine the war order and tactics according to these elements. Since the war had a dynamic and complex structure and it was not known for sure how the enemy would move, the army order and tactics determined before the war could sometimes change during the war. Siege war techniques, which the Turks coming from the steppe had to learn in a short time due to the structure of the Anatolian geography equipped with castles, were also effectively used by the Seljuks of Rum. After entering Anatolia, the Turks focused on siege warfare. In this war technique, which dates back to ancient times, they developed different tactics over time according to the situation of the place they besieged and the defensive measures taken by the enemy.

Keywords: Turkish Seljuks, Castle, Castle sieges, Seljuks

Giriş

Orta Çağ devletlerinde egemenliği temsil eden belirli merkezler vardı. Bu merkezlerin başında hiç şüphesiz müstahkem yerler yani kaleler (kermen) ve surlarla çevrili şehirler gelmekteydi. Orta Çağ devletlerinde güç ve zenginlik genellikle bu merkezlerde toplanmakta dolayısıyla orduların başlıca hedefini de bu merkezler oluşturmaktaydı. Anadolu'daki Bizans kaleleri genellikle birer ordugâh mahiyetindeydi ve bu yerler ordu birlikleri için tam bir kışla hizmeti görmekte, içerisi silah, yiyecek, içecek ve muhafızlarla dolu bulunmaktaydı. Kale komutanları muhasara edilmeleri halinde kalelerine tedbir olarak kendilerine yıllarca yetecek miktarda yiyecek, içecek ve silâh depolamaktaydılar. Örneğin: Selçuklu komutanı Atabey Mübârizeddîn Ertokuş Şebinkarahisar (Köğonya) kalesini düşürünce eline çok miktarda erzak ve silah geçmiştir. Bu hususta İbn Bîbî, içi su dolu sarnıçlar, 40 depo erzak, üç ev dolusu yağ, bal, badem, şeker ve tuz, çok miktarda odun, çok miktarda at ve savaş aleti ele geçirildiğini yazmakta-

dır.² Bununla birlikte savunma maksadıyla surların çevresinde bulunan geniş hendekler ve istihkâmlar da düşmanın kaleye yaklaşmasını engellemekteydi. Mesela Bizans'ın doğudaki önemli kilit noktalarından biri olan Ani şehri böyle müstahkem bir yerdir. Sarp ve yüksek kayalar üzerine kurulu olan Ani şehri ve kalesi, 3 (üç) tarafı nehirle (Arpaçayı), bir tarafı da içi su dolu hendekle çevrili olup, silah kuvvetiyle düşürülmesi son derece güçtü. Buradaki dağlık coğrafya, Ani şehrini adeta doğal bir kale haline getirmişti. Şehri çevreleyen surların görünüşü bile kuşatanları korkutmaya yetiyordu. Kalelerin içi ise büyük bir orduyu barındıracak kadar genişti. Bölgedeki Bizans birlikleri ile onların hazineleri, silahları, yiyecekleri, Ani Kalesi'nin içinde toplanıyordu.³

Ani örneğinde olduğu gibi kalelerin ve surlarla çevrili merkezlerin düşürülmesi kolay bir iş değildi. En büyük meydan savaşları bile bir günde sonuçlanırken, müstahkem yerlerin düşürülmesi bazen aylarca, yıllarca sürmekteydi. Bu duruma örnek olarak İbn Bîbî'nin anlatımıyla; Alâeddîn Keykubâd'ın Amîd'in fethedilmesi buyruğuna Kemaleddîn Kamyar'ın verdiği cevap dikkat çekicidir: “...*Harran'ın tekrar elde edilmesi çetin bir iş değildir. Fakat re'yimiz şimdi (Amîd) Diyarbakır'ın muhasarasına koşmaktır. Kemaleddin Kamyar cevap verdi: Ferman padişahındır. Eğer muzaffer ordumuz semaların kalelerini fethetmek isteselerdi burçlarını kolay kolay yerden daha çukur bir hale getirirlerdi. Fakat Diyarbakır öyle bir şehirdir ki: hisarı mermerden bir dağdır. Hiçbir padişah orayı cenk ve muhasara ile fethedememiştir. Bu fetih asla kolay olmayacaktır. Ancak devamlı bir surette üç senede zaptı kabil olabilir. Şöyle ki: ilk sene de şehir ve civarının ekinleri yakılır, sürüleri yağma edilir, halk ve çiftlik sahipleri esir alınır. İkinci sene şehre imdat için başka taraftan yiyecek getirilmesine imkân bırakılmaz, üçüncü sene de artık aman dilemek mecburiyetinde kalarak şehri teslim ederler.”⁴ Bu örnekten anlaşılacağı üzere kuşatma savaşlarının hazırlık, kuşatma ve fetihten oluşan üç aşaması, üç yıl gibi uzun bir zamanı alabiliyordu. Harcanan zamanın uzun olması kesin galibiyeti de garanti etmi-*

² İbn Bîbî, *el Evâmirü'l-'Alâ'yye fi'l-umuri'l-'Alâ'yye*, (Selçuk Name), I, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 369-370.

³ Simbat, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (951-1334), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Tercüme No: 68, 1946, s. 40; Ani şehri hakkında detaylı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası, Ankara 1982

⁴ İbn Bîbî, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1941, s. 181.

yordu. Orta Asya'dan müstahkem yerlerin çok bulunduğu Orta ve Yakın Doğuya gelen Türkler, yeni savaş şartlarına uyum sağlamakta zorluk çekmediler. Başka bir deyişle, onlar, kısa sürede kuşatma savaşlarına özgü silahlara sahip oldukları gibi kendilerini de bu tür savaşlara kolayca alıştırdılar.⁵ Türk hükümdarlarına atfedilen siyasetnamelerde savaş sanat ve taktikleri hususunda dikkat çekmektedir.⁶ Türkler meydan savaşlarında olduğu gibi kuşatma savaşlarında da son derece başarı gösterdiler. Diyebiliriz ki Fatımilerin merkezi Alamut (*Kartal Yuvası*) Kalesi dışında Orta ve Yakın Doğuda Selçukluların muhasara edip de alamadıkları hemen hemen hiçbir müstahkem mevki olmamıştır.

1. İstişare ve Hazırlık

İlk olarak sultanlar ne tür bir savaş olursa olsun bir yere sefer kararı alıyorsa evvela o bölge hakkında fikir sahibi olurlar ardından etraflarındaki emîrleri ile istişare ederlerdi. I. Alâeddîn Keykubâd tahta çıkmasının akabinde emîrleri ile yapmış olduğu istişareler neticesinde o zamanki adı ile Kalonoros Kalesi hakkında bilgi almış ve ardından sefer kararı vermiştir. Yine I. İzzeddîn Keykâvus (607-617/1211-1220) Sinop'un fethine karar verirken şehir ve kale hakkında bilgi toplamış yapmış olduğu uzun müzakerelerin akabinde bu seferin gerçekleşmesinde karar kılmıştır.⁷

Karar verme aşamasının ardından muhasara için gerekli hazırlıklara başlanır ordunun toplanması için emir verilir her türde muhasara aleti iâşe ve levazım maddeleri büyük bir titizlikle hazırlanırdı. Yapılan bu hazırlıklar gerçekleştirilen eylemin gidişatı üzerinde genellikle olumlu etkiye sahip olurdu. Çünkü askeri teçhizatı eksiksiz olarak yapılan bir muhasara esnasında muhasara edilen kalelerde alınan savunma önlemlerinin dışında harici zorluklarla uğraşılmazdı. Bu durumun sağlanması daha etkili saldırılar düzenlenmesine imkân verirdi. Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (ilk defa 587-592, ikinci defa 601-607/1192-1196-1205-1211) Antalya'nın fethine karar vermesinin akabinde kâtiplere askerlerin en kısa sürede saltanat

⁵ V. J. Parry, "İslam'da Harb Sanatı", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, 1974-75, s. 199.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 282; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011, s. 23, 47-48, 73; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1974, s. 174-180.

⁷ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 169, 254 vd.; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2011, s. 48, 60.

dergâhının önünde hazır bulunmaları için ülkenin her tarafına menşur göndermelerini buyurmuştur. Sultan I. İzzeddîn Keykâvus, Halep üzerine yürümeden evvel Maraş sahibi Emîr Nusretüddîn'e⁸ saltanat kafilesinin kalabalık birliklerle onun bölgesine gelmekte olduğunu be nedenle muvazzaf askerleri hazır etmesini göreve çağırmasını çok miktarda mancınık ve cephaneye gibi muhasara âletini temin etmesini fermanla bildirmiştir. Ayrıca uc beylerine de ücretli askerlerini Türk kemandârlarını (yaycı) ve çok sayıda süvariye orduya katmaları için ferman göndermiştir.⁹

2. Muharebe Hizmet Desteği İstenmesi

Orta Çağ'da yapılan muhasaralarda kalabalık ordularla gitmek avantajlı bir durum idi. Çünkü muhasara eden tarafın sayıca kalabalık olması kale içinde bulunan askerlerin direncini kıran önemli etkenlerden biri olarak görülmüştür. Bu sebeple kaleyi muhasara edenler teçhizat açısından tam donanımlı bir şekilde ve sayıca daha kalabalık ordularla muhasara edecekleri mevkiinin önüne gelip otağlarını kurarlardı. Mütteliklerden gelebilecek her yardımın düşman üzerinde olumsuz sonuç doğuracağına bilincinde olan Türkler bu stratejiyi etkili bir şekilde kullanmak için mütteliklerinden asker desteği isterlerdi.

Şehri savunanlar üzerinde olumsuz etki bırakan bu hamleye örnek olarak Antakya muhasarası esnasında gerçekleşen şu olay verilebilir. 479/480 (1087/1088) yıllarında Antakya şehri Haçlıların eline geçtiği halde iç kale hala düşmemiş ve destek birlikleri gelinceye kadar Haçlılara direnmeye devam etmiştir. Kendilerine direnen iç kaleyi ele geçirmek için buranın çevresini sarmış olan Haçlılar henüz burayı ele geçiremeden kalabalık destek birliklerinin başında bulunan Musul Emîri Kürboğa¹⁰ Antakya'ya 4 Recep 491 Pazartesi günü (7 Haziran 1098) tarihinde varmış ve hemen sonrasında şehrin içinde kalan Haçlıları her taraftan sarıp muhasara etmiştir.¹¹

⁸ Emîr Nusretüddîn hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Gökhan, *VII-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi)*, Editörler: İlyas Gökhan/Selim Kaya, UKDE Yayınevi, Kahramanmaraş 2008, s. 111-160.

⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 284, 316-317.

¹⁰ Kürboğa hakkında bkz. Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *Tarih Dergisi*, Temmuz 2011, S. 36, s. 405-422.

¹¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fit-Târîh Tercümesi*, X, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 230.

II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (634-643/1237-1246) Moğollara karşı gerçekleştirilen Köseadağ Savaşı öncesinde pek çok müttefikinden destek kuvvetleri toplamaya çalışmıştı. Moğol istilâsına karşı Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ortak mücadele hususunda ittifak kurmak istediği komşu hükümdarlar arasında İznik Rum Hükümdarı, Eyyûbî melikleri, Artuklu ve Harezm beyleri ön sırayı alıyordu. Bunlardan Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de bulunan hükümdarlara elçi olarak Saltanat Nâibi olan Şemseddîn İsfâhânî¹² görevlendirilmişti. Daha çok yardım ve destek kuvveti göndermeleri için bu hükümdarlar para ve toprak bağışıyla teşvik edilmiştir. Örneğin Silvan Hükümdarı Melik Gazi'ye 10.000 (on bin) dinar, 100.000 (yüz bin) dirhem ile Ahlat şehri; Mardin Hükümdarı Melik Said'e de Re'sulayn şehri bağışlanmıştır. Bu hükümdarlara yapılan bağışlarla birlikte Moğol tehdidi ve tehlikesi etkili bir şekilde atlatılabilmiş ise de zikredilen meliklerin hiç birinden yardım ve destek kuvveti gelmemiştir. Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev vasal hükümdarlardan Çukurova Ermeni Krallığına, Trabzon Rum Devleti'ne ve Halep Eyyûbî Melikine ayrı ayrı elçiler göndermiştir. Bunlardan Halep Eyyûbî Meliki para ve mülk ile tatmin edilmesi halinde yardıma koşabilecek hükümdarların başında geliyordu. Özellikle Ermeni Kralına Konya Ereğlisi ıktâ' edildiği gibi kendisine çok miktarda para da gönderilmişti. Bu para ile ondan göndermekle yükümlü olduğu askeri kuvvet dışında Franklardan ücretli asker toplayıp göndermesi istenmişti. Fakat Sultan Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu Devleti'nin vasalı olan hükümdarlardan umduğu desteği ve yardımı görememiştir. Hem Ermeni Kralı hem de Trabzon Rum Hanedanı Moğollardan korkmuş veya çekinmiş olmalı ki vaat ettikleri destek ve yardımcı kuvveti göndermemişler. Sadece Halep Eyyûbî Meliki Nasîheddîn Farişî komutasında 2.000 (iki bin) kişilik bir yardımcı kuvvet göndermiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde 640 (1242/1243) yılının kış ayları komşu ve vasal hükümdarlara elçiler göndermek Moğol tehdidini ve tehlikesini onlara anlatmak onlarla ittifak kurmak onlardan yardım ve destek istemek sefer ve savaş hazırlığı yapmak gibi yoğun diplomatik ve askeri faaliyetlerle geçirilmiştir. Bu arada gulâmlardan ve ıktâ'lı askerlerden oluşan asıl Selçuklu ordusuna yardımcı ve destek kuvvet olarak Ana-

¹² Şemseddîn İsfâhânî hakkında bkz. Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2006, S. 19, s. 265-294.

dolu ve çevresindeki topluluklardan (Sürmari, Genceî, Gürcü, Uçlu, Frank, Kaymer ve Kıpçak) çok miktarda ücretli asker toplanmıştır.¹³

3. Karargâh Yerinin Seçimi ve Muhasara Edilen Kalenin Giriş Çıkışlarının Kontrol Altına Alınması

Muhasaraya karar verilip ordunun toplanmasının ardından sefere sultan bizzat iştirak etmeyecekse emîrlerinden birini görevlendirirdi. Savaş için görevlendirilen emîr orduyu toplayıp muhasara araç ve gereçlerini beraberinde alarak sultanın sancağı ile birlikte muhasara mahalline doğru yol alırdı. Muhasara alanına varılınca düşman silahlarının menzili dışında olan muhasara edilen yerin giriş noktalarıyla buralara gelen yolların gözetlenebildiği bir alana ordugâh kurulurdu. Eğer sultan savaşa katılacaksa önce onun otağı kurulurdu. Ordugâh kurulduktan sonra yapılan ikinci stratejik eylem kale savunmasını yapanları çaresiz bırakıp onları teslim olmaya zorlamak için şehre/kaleye giriş ve çıkışları tamamen kesmekti. Bu taktik basit ancak bir o kadar da etkiliydi. Çünkü kaledekiler muhasara boyunca ne kaleden çıkıp savunma için gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilirler ne de dışarıdan müttelikleri aracılığıyla kendilerine destek gelebilirdi. Böylece kaledeki askerler malzemeleri tükenene kadar direndikten sonra kale teslim olmak zorunda kalırlardı.¹⁴

4. Barışa Davet Etme/Eman Verme

Orta Çağ devletlerinin genelinde uygulandığı gibi Türkiye Selçuklu sultanları da muhasara ettikleri kalenin komutanına kale ablukaya alınmışken teslim olmaları çağrısında bulunurdu. Muhasara edenler tarafından yapılan bu teklif için genellikle haberci, elçi, mektup, güvercin veya ok kullanılırdı. Burada amaç anlaşma sağlayarak kaleyi sulh yolu ile almaktır.¹⁵ Kale komutanı teslim çağrısına olumlu yanıt verirse Türkler dışında başka milletlerde pek az rastlanan insanî bir tavırla muamele görmüştür. Alâeddîn Keykubâd döneminde ele geçirilen Alara Kalesi herhangi bir askeri hamleye gerek kalmadan bu şekilde sulh yolu ile ele geçirilmiştir. Olay şu şekilde meydana gelmiştir: Sultan Alâeddîn Keykubâd Kalonoros'u ele geçirip Antalya'ya gitmek üzere yola koyulmuşken gözüne Alara

¹³ İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 65 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-432.

¹⁴ İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 46, 70, 159.

¹⁵ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995, s. 124.

Kalesi ilişti. Kale daha önce ele geçirilen Kalonoros Kalesi'nin sahibi Kyr Vard'ın kardeşinindi. Adı kaynaklarda zikredilmeyen Kyr Vard'ın kardeşi "...elini eteğini dünya zevklerinden çekmiş, zahitlik yolunu tutmuş, kalede atlas yerine palas üzerinde oturmayı ihtiyar etmişti." Sultan, devlet büyüklerinden birine bir kol askerle Alara tarafına geçerek kale hâkimine; "...kardeşin bir ay evvel Kalonoros kalesini bizden kurtaramadı senin şu aciz ve zayıf halinle burayı muhafaza edemeyeceğin aşikârdır. Sen akıllı ve dünya cefası çekmiş bir adamsın, senin haline selamet yolunu tutmak münasıptır. Eğer kardeşinin mesleğini ihtiyar ile kaleyi kullarımıza teslim edersen arzularına nail olursun; şayet fermanımız hilafına bir adım atarsan bu hareketinle cehaletinin cezasından başka bir şey göremezsin şeklinde bir teklif yapılmasını emretti. Devletin ileri gelenleri Sultanın fermanını kale hâkimine tebliğ ettikleri zaman kale hâkimi saltanatın kudret ve heybetinden feryat ve figana başladı, derhal vücuduna arız olan kulunç hastalığı ile ömrü nihayete erdi. Kalenin ileri gelenleri, bu hadisenin dehşetinden yerlerine dağıldılar. Kaleyi ister istemez teslim ettiler."¹⁶ Böylece bu kale sulh yolu ile ele geçirilmiş oldu.

I. İzzeddin Keykâvus'un Ermeni Leon üzerine gerçekleştirdiği Sis seferi sırasında Hançin Kalesi muhasarasında kale halkının isteği üzerine eman verilmişti. Olay İbn Bîbî'de şu şekilde anlatılmıştır: "...sultanın emri üzerine oraya mancınıklar yerleştirip, kalede oturanlara korku ve dehşet saldı. Üç gün üç gece onların üzerine dolu daneleri gibi ölüm yağdırınca kaledekiler büyük bir sıkıntıya düşerek ne yapacaklarını şaşırıldılar. Perişan ve aciz bir durumda 'imdat, imdat' diye bağırmaya başlayıp 3 (üç) gün mühlet istediler. Bu müddet zarfında Tekfurdan kendilerine bir yardım gelmezse hiçbir mazerete başvurmadan kaleyi teslim edeceklerini söyleyince sultan onların isteğini kabul ederek mancınıkları durdurmalarını buyurdu. Kale halkının habercisi Tekfurun yanına varıp durumu anlatınca Tekfur 'benim durumum sizden daha kötü, size yardım edecek güçte değilim durumunuzu kurtarmak için kendi bildiğinizi yapmakta serbestsiniz' cevabını verdi. Haberci geri dönüp Tekfurun cevabını iletince kale halkı Hazreti Sultan'a haber göndererek 'Cihan Padişahı canımızı bağışlar çoluk çocuğumuza, mallarımıza askerlerinden bir zarar gelmeyeceğine dair söz verirse kaleyi ona teslim ederiz' dediler. Sultan onların isteğini kabul etti ve o

¹⁶ İbn Bîbî, *a.g.e.*, Çev. M. Nuri Gençosman, s. 98-99.

konuda bir ferman kaleme alındı. Kalenin itibarlı kimseleri Cihan Padişahı'nın huzuruna gelip onun sancağını alarak kaleye götürdüler. Divan nâiblerini de yukarı (kaleye) çıkarıp silahtan zahireden ve diğer şeylerden ihtiyaçlarını temin ettiler. O işte bittikten sonra oraya kale komutanı (kütüval) ve korucular tayin edildi.”¹⁷

5. Baskı Altına Alma

Muhasara taktiklerinin başında müstahkem yerin dışarıyla irtibatının tamamen kesilmesi ve müdafilerin devamlı baskı altında tutulması gelmekteydi. Hatta dışarıyla irtibatın uzun süre kesik tutulması ve yapılan baskının şiddetli olması kale müdafilerin teslimini büyük ölçüde kolaylaştırmaktaydı.

Tuğrul Bey (419-454/1029-1063) 440 (1048/1049) yılında teslim almak için İsfâhân şehri üzerine yürüdüğünde sert bir direnişle karşılaşmıştı. Şehrin ve bölgenin hâkimi olan Kâkuyye Oğulları canlarını dişlerine takarak İsfâhân'ı bir yıl gibi uzun bir süre savunmuşlardı. İsfâhân halkının zarar görmesini istemeyen Tuğrul Bey şehri düşürmek için silah gücünü kullanmak istememiş, sadece şehrin dışarıyla olan irtibatını tamamen keserek belde halkını açlığa ve susuzluğa mahkûm etmiştir. Bu durum şehirde büyük sıkıntılara yol açarak halkı canından bezdirmişti. Üstelik 440 yılında kış mevsiminin çok soğuk geçmesi yakacaklarını temin edememiş olan halkı donma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Halk ancak şehrin ahşap camisini yıkıp malzemesini yağma etmek suretiyle donma tehlikesinden kendisini güçlkle kurtarabilmiştir. Tuğrul Bey'in kararlılığı karşısında Kâkuyye Oğulları daha fazla dayanamamış sonunda şehrin kapısını Selçuklu ordusuna açmak zorunda kalmıştır.¹⁸

Anonim *Selçuknâme*'ye göre Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddîn Keykâvus da Sinop'u Tuğrul Bey'inkine benzer bir yöntemle düşürmüştür: İzzeddîn Keykâvus 611 (1214/1215) yılında Sinop şehrini kara tarafından kuşatmıştı. Fakat şehrin ve kalenin müdafaa edenleri deniz tarafından devamlı yardım almakta ve ihtiyaçlarını kolayca karşılamaktaydılar. Bu yüzden şehrin fethi gecikmekteydi. Sultan Behram Taranblusu adında bir komutanını şehrin deniz tarafından irtibatını kesmesi için görevlen-

¹⁷ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 184-185.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, IX, s. 562.

dirmişti. Behram Taranblusu yaptığı şiddetli ve zorlu bir mücadele sonunda Rumları bertaraf ederek gemilerini yakmış, şehrin ve kalenin deniz tarafından da irtibatını tamamen kesmişti. Şehrin ve kalenin dışarıyla irtibatının bütünüyle kesilmesi şehrin müdafaa edenleri üzerinde etkisini hemen göstermiş şehirde kıtlık ve sıkıntı baş göstermişti. Artık teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını anlayan şehir ileri gelenleri Sultan İzzeddîn Keykâvus'a haber göndererek teslim olacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine, 25/26 Cemazeyilahir 611 Cumartesi günü (1 Kasım 1214) tarihinde fethin alameti olarak kale burçlarına Keykâvus'un sancağı dikilerek şehrin ve kalenin fethi tamamlanmış oldu.¹⁹

Sultan I. İzzeddîn Keykâvus, Tell-bâşir Kalesi'nin fethinde ise başka bir baskı yöntemi kullanmıştır: Keykâvus, Halep seferi sırasında kuşattığı Tell-bâşir Kalesi'ni silah kuvvetiyle düşüremeyeceğini anlayınca kale halkının surların çevresinde bulunan bahçelerini ordusuna tahrip ettirmiştir. Bundan maksat kale müdafaa edenlerinin iradesini kırmak ve onları teslim olmaya zorlamaktır. Gerçekten de Keykâvus'un yapmış olduğu bu ekonomik tahrip son derece etkili olmuş geçimlerini bu bahçe ve bostanlardan sağlayan kale müdafileri mallarını kurtarabilmek için kaleyi hemen sultana teslim etmek zorunda kalmıştır.²⁰

5. Rüşvet Vermek/Çıkar Antlaşması Yapma

Muhasara esnasında başvurulmuş stratejik hamlelerden bir diğeri karşı tarafta rüşvet teklif etme taktiğiydi. Şehir muhasara edenleri tarafından yapılan türlü vaatlerle şehrin içerisinden biri veya bir topluluk muhasara edenlerin tarafına çekilmeye çalışılırdı. Bu şekilde şehrin içerisinden muhasara edenlere yardım yapan birilerinin olması muhasaranın kaderini belirlerdi. Buna örnek olarak I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Antalya muhasarasını gösterebiliriz. Keyhüsrev Antalya'yı kuşattığında şehir İtalyan asıllı Aldo Brandini adlı bir kişinin yönetimindeydi. Şehrin idaresi konusunda sıkıntılar yaşayan Brandini döneminde burada ticaret yapan tüccarların malları soyulmuştu. Antalya'da yaşanan bu hadise üzerine tüccarlar Brandini'yi Sultan Gıyâseddin'e şikâyet etmiş ve ondan yardım istemişlerdi. Kendi-

¹⁹ Anonim, *Selçuknâme, Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, Tercüme ve Notlar: Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atif Yayınları, Ankara 2014, s. 40; İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 170 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 304.

²⁰ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 205 vd..

sinden istenilen yardım çağrısını fırsat olarak değerlendirip geri çevirmeyen Gıyâseddîn Keyhüsrev 604 (1207/1208) yılında Antalya'yı hiç vakit kaybetmeden muhasara altına almıştır. Mevcut yönetimden memnun olmayan ve Keyhüsrev'in gerçekleştirdiği şiddetli çatışmaların arasında sıkışıp kalan şehir halkı yaşanan olaylardan dolayı korkuya kapılmış ve surların dışına çıkmaya cesaretleri kalmamıştır. Bu savaş haline daha fazla dayanamayan şehir sakinleri içerisinde oluşan muhalif grup gizlice Sultan Gıyâseddîn'e elçi gönderip şehri ona teslim edeceklerini söylemişlerdir. Kendisine yapılan teklif üzerine sultan hiç tereddüt etmeden şehri daha şiddetli bir şekilde kuşatmıştır. Nitekim muhasaranın sonuna doğru geldiğini gören şehir halkı da Selçuklu ordusunun içeri girmesini kolaylaştırmak amacıyla şehir kapılarını sonuna kadar açmıştır. Kısa süren bir direnişin ardından sultan, 3 Şaban 603 Pazartesi (5 Mart 1207) tarihinde Antalya'yı teslim almıştır.²¹

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (634-643/1237-1246) döneminde 637 (1239/1240) yılında gerçekleştirilen Âmid muhasarası esnasında rüşvet verme taktiğine başvurulduğunu görmekteyiz. Selçuklu Emîri Zahîreddîn Mansûr tarafından muhasara edildikten sonra Selçukluların şiddetli saldırılarına rağmen şehir surları aşılammıştır. Bunun üzerine Selçuklu komutanları şehri saldırı ile alamayacaklarının farkına varıp şehrin içerisinden birilerine rüşvet verme etme taktiğine başvurmuşlardır. Zahîreddîn Mansûr'un Nâibi Nâsîreddîn Arslan surların altına yaklaşarak Fahreddîn İbn Dinârî ile bağlantı kurarak ona şehrin mutlaka düşürüleceğini fakat kendisi teslim ederse sultanın büyük ihsanlarına nail olacağını bildirmiştir. Bu haberden memnun kalan Fahreddîn İbn Dinârî 400.000 (dört yüz bin) dirhem karşılığında Âmid'i teslim etmeyi kabul etmiştir. Yapılan antlaşmaya göre Dinârî Selçuklu askerlerinin surların üzerine için kendisine emanet edilen burç duvarından aşağı ip sarkıtmış ve askerlerin bu ip vasıtasıyla yukarı çıkmalarını sağlamıştır. Bu manzarayı gören şehrin ileri gelenleri şehri Selçuklulara teslim etmeye karar vermişlerdir.²²

6. Baskın Düzenleme

²¹ Aksarayî, *Müsmeretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000; s. 25; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 283-285.

²² İbn Dokmak, *Nüzheti'l-enâm fî târihi'l-İslâm*, Neşr. Semîr Tabbâre, el-mektebeti'l-Asriyeti, Beyrut, 1920/1999 s. 132; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, V, Neşr. C. Eş-Şeyyâl, Kahire, 1960, s. 295-296; İbn Bîbî, *a.g.e.*, Çev. M. Nuri Gençosman, s. 205-206.

Müstahkem yerler baskı ve rüşvetle ele geçirilebildiği gibi bir gece baskını ile de kontrol altına alınabiliyordu. Türkiye Selçuklu Devletinin ilk hükümdarı Süleyman Şâh (467?-478/1075?-1086), Antakya şehrini ve kalesini böyle bir gece baskını sonucunda ele geçirmiştir. Bu gece baskınının hikâyesi tarihin kaynaklarında şu şekilde nakledilmiştir: Antakya; Ani, Malazgirt, Menbic ve Urfa gibi Anadolu'yu dış istilâlara karşı koruyan Bizans'ın önemli müstahkem şehirlerinden biri idi. Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Bizans'ın savunma sistemi tamamen çökünce bu şehir Ermeni Philaretos tarafından ele geçirilmişti. Bazen Ortodoks mezhebine giren bazen sünnet olup Müslüman gözüken Philaretos güvenilir bir karakter yapısına sahipti. İdaresi de son derece sert ve acımasızdı. Bu yüzden en yakınlarının bile desteğini yitirmişti. Öte yandan onun bu tavırları karşılıksız kalmadı. Philaretos'un oğlu Barsam kendisini ve Antakya halkını babasının baskısından kurtarmak için harekete geçmiş bu hususta Süleyman Şâh'ın yardımına başvurmak üzere şehrin valisi ile anlaşmıştı. Bundan sonra bizzat İznik'e gelen Barsam kararını bildirip Antakya'yı alması için Süleyman Şâh'ı teşvik etmiştir. Süleyman Şâh tarihin önüne çıkardığı bu fırsatı kaçırmak istememiş Antakya üzerine bir sefer yapmaya karar vermiştir. Bu düşünce ile 3.000 (üç bin) kişilik atlı ve hafif silahlı bir ordu oluşturarak hemen harekete geçmiş yanına da hiçbir özel muhasara silahı almamıştır. O, sürpriz bir gece baskını ile şehri düşürmeyi planlamıştı. Bu baskını gerçekleştirebilmek için de başta şehrin sahibi Philaretos olmak üzere şehrin müdafilerinin bu harekâttan haberi olmaması gerekmektedir. Bunun için Süleyman Şâh bazı tedbirler almıştı. Bu tedbirler arasında Süleyman Şâh'ın, casusları yanıltmak için atlarını ters nallatmış olması dikkat çekicidir. Süleyman Şâh bunun yanında ordusunu da devamlı gece yürütmüştür. Gündüzleri ise kimsenin dikkatini çekmeyeceği yerlerde dinlendirmiştir. Yol olarak da daima yerleşim yerlerinden uzak sapa yerleri tercih etmiştir. Böylece Süleyman Şâh ordusu ile hiç dikkati çekmeden 12 (on iki) gün içinde Antakya surlarının önüne gelmiştir. Süleyman Şâh Antakya surlarının önüne geldiğinde vakit gece idi. Aldığı tedbirler sayesinde geliş hiçbir yerde duyulmamıştı. Bu harekât herkes için tam bir sürpriz olmuştu. Şehrin sahibi Ermeni Philaretos bu sırada ordusu ile Urfa'da idi. Süleyman Şâh'ın harekâtından tamamen habersiz bulunuyordu. Bir grup Selçuklu askeri gece karanlığından yararlanarak

içerideki destekçilerinin yardımıyla burçlara bağladıkları organlarla yukarı çıkıp surların içine girmiş ve şehrin giriş kapısını açmış, Selçuklu birlikleri açılan bu kapıdan sessizce şehre girmişti. Selçuklu askerlerinin bundan sonra attıkları savaş naraları şehir halkını ve askerlerini panik halinde sokaklara dökmüştür. Süleyman Şâh askerlerine halkın arasına karışmamalarını özellikle halkın malına ve canına dokunmamalarını emretmiştir. Philaretos'un idaresinden memnun olmayan şehir halkı Selçuklu askerlerinin mallarına ve canlarına dokunmadıklarını görünce herhangi bir direnişte bulunmamış hepsi evlerine çekilmiş ortada sadece askerler kalmıştır. Süleyman Şâh baskınla savunma imkânını ve avantajlarını yitirerek büyük bir şaşkınlık yaşayan şehir muhafızlarını kısa sürede bertaraf edip şehre tamamen hâkim olmuştur.²³

7. Rehine Almak/Göstermek

Türk-İslâm devletleri tarafından yapılan muhasaralarda uygulanan farklı stratejilerden biri rehine almak ve gösterme taktiğiydi. Muhasara edenler şehirdeki müdafaa edenleri yıldırma ve psikolojik olarak savunma dirençlerini kırmak amacıyla şehirdekilerin değer verdiği kişi veya kişileri kullanırlardı. Nitekim bu hamle I. İzzeddîn Keykâvus'un 611 yılında gerçekleştirdiği Sinop'un fethi için yola çıktığı sırada Trabzon Rum Hükümdarı Aleksios'un ele geçirilmesi ile etkili bir biçimde kullanılmıştır. İbn Bîbî'de anlatıldığı şekli ile olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Selçuklu ordusu Sinop'a yaklaşmışken casuslar, Kir Aleksî'nin ordunun ilerleyiş güzergâhında, 5.000 (beş bin) süvari ile ava çıkmış olduğu bilgisini Selçuklu serdarlarına bildirir bildirmez Selçuklular bir baskınla onu av mahallinde işret ederken yakalamışlardır. Aleksî bu sırada bir kaç hamle yapmak istemişse de Selçukluların eline geçmiş, askerlerinin bir kısmı ilk hamlede katledilmiş geri kalanları da cephanelikte nezaret altına alınmak suretiyle esir edilmişlerdir. Bu zafer derhal gönderilen bir ulakla Sivas'ta sultana bildirilmiştir. Sultan bu olayı haber alınca büyük bir sevinç duymakla beraber yakalananların muhafazasına itina edilmesi hususunu emir buyurarak saltanat alayının da bölgeye intikal edeceğini ve icap eden ka-

²³ Abû'l-Farac Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I, Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, s. 330-331; Anna Komnena, *Alexiad*, *Malazgird'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1996, s. 194; Kerim Köksal Kaya, "Anadolu Türk Beyliklerinde Savaş Düzeni, Sanat ve Taktikleri (XIV. ve XV. yüzyıllar)", *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Kasım 2022, C. 5, S. 2, s. 164-182.

rarların alınacağını bildirmiştir. Sultan ertesi günü Sinop'a doğru yola çıkmıştır. Şehre ulaştığı zaman bütün asker saltanat bayrağını karşılamaya gelmiş uzaktan yer öpmek suretiyle selamlamışlardı. Otağı yere indirilirken Kır Aleksî'nin ayağı kelepçeli olduğu halde huzura getirilmesi emrolunmuş, Aleksî tahtın önüne gelince merhamet dilenen bir vaziyette yalvararak yeri öpmüştü. Sultan ona acıyarak iltifat gösterdi hayatı selamette bulunduğundan artık müteessir olmamasını ve muradına ermesinin de mümkün olduğunu ima etmişti. Aleksî biraz durduktan sonra yine kelepçe ile yerine gönderilmesi işaret edildi. Ferdası günü sultan, bütün askerın silahlarıyla atlarına binerek hisarın karadan çevrilmesini, Kır Aleksî'ye, saltanat otağının bu tarafa gelmiş olması dolayısıyla maksat hâsıl olmadıkça geri dönmek mümkün olmadığını bildirilmesini emretmekle beraber, Tekfurun kendi adamlarından birini şehre gönderip içeridekilere nasihat verdirmesini tavsiye buyurmuştu. Aleksî kendisiyle birlikte esir edilmiş olan memleket büyüklerinden bir şahsı bu işe memur etti. Sultanın emriyle ayaklarının kelepçesi çözümlenerek Tekfurun yanına götürülen elçiye Aleksî, memleketin teslim olmasını Sinop halkına tavsiyesi için lazım gelen talimatı vermiş ve göndermiş ise de kale halkı: "eğer Tekfur esir edilmiş ise onun hükümdarlığa layık oğulları vardır; bunlardan birisini kendi yerine geçirir bu memleketi Türklere vermeyiz" mukabelesinde bulunmuşlardır. Sultan işi sağlam bir şekilde halletmek için tekrar bir elçinin şehre gönderilmesini tavsiye etmiş fakat bu da neticesiz kalmıştır. Bir gün sonra Tekfurun ağır kelepçelerle şehrin bir tarafına götürülerek işkence yapılması ve yine halk tarafından şehrin tesliminde ısrar gösterilirse öldürülmesi lüzumu cellatlara tembih edilmişti. Cellatlar Aleksî'ye işkence tatbikine başlamış kale halkı istenileni yine yapmayınca Tekfur; "ey dinsizler, memleketi kimin için saklıyorsunuz? beni öldürecekler sizi kahr ve esaret altına alacaklar bu müdafaanın size ne faydası var?" diye feryat etmiş ancak sonuç alamamıştır. Sabah olduğu zaman sultan bu sefer de Tekfurun baş aşağı asılmasını ve kendinden geçinceye kadar işkenceye devam edilmesini emretmiştir. Tekfura o kadar tazyik ve işkence yapılmıştı ki bu hali şehirden seyreden halk hükümdarlarının feryat ve ıstırabının artık haddini aştığını görünce Tekfurun elçisinin tekrar şehre gönderilmesini söyleyecek sözleri olduğunu bağırarak rica etmişlerdir. Elçi üçüncü defa şehre gönderilmiş halk "eğer sultan Tekfurumuzu öldürmeyeceğine ve selamet-

le kendi memleketine gitmesine müsaade edeceğine ant içer ve bizim mal ve canımızla çocuklarımıza aman verir istediğimiz yere gitmemize mani olmazsa şehri teslim hazırız demişler” ve böylece Sinop teslim alınmıştır.²⁴

8. Düşmanı Kandırma

Muhasara savaşlarında rutin taktiklerin dışında bazen alışılmıştın dışında hamleler uygulanmaktaydı. Uygulanan bu sıra dışı stratejilerden biri düşmanı kandırma ve yanıltma hamlesidir. Türkler bu hamleyi eski tarihlerden beri meydan savaşlarında uygulamaktaydılar. Meydan savaşlarında uygulanan bu hamle müstahkem mevkiilerin ele geçirilmesinde de zaman zaman uygulanmış ve kısa sürede sonuç elde edilmiştir.

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından Kırım seferine memur edilen Sağ Kol Uç Beylerbeyi Hüsâmeddîn Çoban Suğdak şehrinin ve kalesinin düşürülmesinde bu yöntemi başarıyla uygulamıştır. Bu faaliyetin hikâyesi devrin kaynağı İbn Bîbî’de özetle şöyle nakledilmiştir: 624 (1226/1227) yılı içinde kuvvetli bir donanma ve ordu ile Kırım'a gelen Hüsameddîn Coban, Kıpçak Hanı ile Rus Knezini Türkiye Selçukluları Devletine bağladıktan sonra asıl hedefi olan Suğdak şehri üzerine yürümüştür. Kale duvarlarının yüksekliğine ve istihkâmlarının çok iyi güçlendirilmiş olmasına güvenen Suğdak halkı teslim olmayı reddederek savaş kararı aldı. Bunun üzerine Hüsameddîn Çoban ordusuna saldırı emrini vermiş ancak Selçuklu ordusu burada beklenmedik bir dirençle karşılaşmıştı. Askerler surları ve istihkâmları aşırp şehre girememiş şehir halkı canlarını dişlerine takarak beldelerini savunmuşlardır. Savaşın en çok kızıştığı bir anda Selçuklu ordusu Hüsâmeddîn Çoban’ın emri ile yenilmiş gibi yaparak kaçmaya başlamıştır. Şehir halkı bunun aldatma ve yanıltma taktiği olduğunu anlayamamış büyük bir zafer kazandığı intibasına kapılarak kaleyi ve istihkâmları terk edip Selçuklu ordusunun peşine düşmüştür. Böylece Suğdak halkını şehir surlarının ve istihkâmlarının dışına çıkarmış olan Hüsâmeddîn Çoban birden geri dönüp arkasından gelen Suğdak halkını muhasara etmiştir. Artık Suğdak halkı ya teslim olacak ya da imha olacaktı. Cesareti ve ümidi kırılmış olan Suğdak halkı birinci şıkkı tercih etmiş yani aman dileyip teslim olmuştur. Böylece Selçuklu hâkimiyeti altına gi-

²⁴ İbn Bîbî, *a.g.e.*, Çev. M. Nuri Gençosman, s. 61-63.

ren Suğdak halkı daha önce Müslüman tüccarlara verdikleri zararları tazmin etmekten başka vergi vermek istendiği zaman yardımcı kuvvet göndermek gibi klasik tabilik yükümlülüklerini sırtlanmak zorunda kalmıştır.²⁵

9. Hendekleri Etkisiz Hâle Getirme

Kale muhasaralarında kaleyi muhasara edenlerin işini zorlaştıran etkenlerden biri kalenin dışına kazılan derin ve geniş hendeklerdi. Kalenin bulunduğu konum ovalık bir arazi ise kale sahipleri saldırıyı önlemek için kalenin çevresine geniş ve derin hendekler kazarak içini su ile doldururlardı. Selçuklu askeri hendekleri geçmek için seyyar köprüler inşa ederdi. Hendekleri geçmenin bir diğer yolu ise hendeğin içinin taş, toprak ve kereste gibi maddelerle doldurulmasıydı. Hendeğin doldurulması ile asker sur dibine kadar yanaşabilir ve önceden belirlenen plana göre saldırıya geçerdi. İbn Bîbî, Kalonoros/Alanya Kalesi'ni tasvir ederken deniz tarafından bir hendekle çevrilmiş olmasından bahseder. Yine İbn Bîbî; Alâeddîn Keykubâd'ın Konya ve Sivas surlarını tamir ettirirken atına binip bizzat hendeklerin etrafını dolaştığını surları tetkik ve teftiş ile hepsini beğendiğini belirtmiştir. Aynı müellifin Harran Kalesi'nin tasvirini yaparken kullandığı şu ifadelerden "Harran kalesinin yüksekliği yıldızlar burcu ile beraber ve yanında (Kaf) Dağı'nın adı anılmazdı; hendeklerini dolduran suların dalgası denizin kalbini ürpertirdi" kalenin etrafındaki hendeklerin içinin su ile doldurulduğunu anlıyoruz. II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Meyyâfârikîn üzerine sefer hazırlığında olduğunu haber alan Meyyâfârikîn hâkimi Melik Gâzi, Meyyâfârikîn Kalesi'nin hendeklerinin sularının eksiklerini tamamlayıp muharebeye hazır bir vaziyete geçmişti. İbn Bîbî II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in planladığı Meyyâfârikîn seferi gerçekleşip kale muhasara edilince kalede meydana gelen çarpışmanın ve o sırada yağan şiddetli yağmurun etkisiyle kalenin kenarındaki hendeklerden hendekleri su bastığını başladığını ifade etmiştir.²⁶ Dolayısıyla bu şekilde korunan kalelere ulaşmak için bu hendekleri kapatmak gerekliydi. Kaleyi kuşatanlar kaleye ulaşmak için öncelikle bu hendeklerin içinini toprak, taş veya saman ile doldurmuşlardır. Kale etrafındaki hendekler her zaman içleri doldurabilecek kadar küçük olmazdı. Böyle durumlarda kaleye ulaşmak için ka-

²⁵ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 328-345.

²⁶ İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 55.

leye giriş kapılarını ateşe vermek gibi farklı yöntemlere başvurmak gerekirdi. Örneğin; Karamanoğlu Mehmed Bey beraberinde II. İzzeddîn Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Alâeddîn Siyâvuş (Cimri) olduğu halde taht iddiasıyla Konya'yı kuşattığı sırada Türkmenlerle birlikte hendegin kenarına gelip Atpazarı ve Caşnigir kapılarını ateşe vermişlerdi.²⁷

10. Askeri Teçhizatlar (Mancınık, Arrâde, Ok vb.) Kullanma

Orta Çağ'da inşa edilmiş veya yeni yapılar ilave edilmiş olan şehirlerin çoğu kalın surlarla korunmaktaydı. Bu güçlü savunma sistemi muhasaraya maruz kalmış olan şehir savunmacılarının muhasara karşısında direncini yükseltmekteyken şehri kuşatanların ise direncinin daha çabuk kırılmasına sebep olmaktaydı. Güçlü surlarla çevrelenen bu şehirleri ele geçirmek isteyenler olumsuz bir durumum yaşanmaması için çeşitli askeri teçhizatlar kullanmaktaydılar. Bu silahlardan bir tanesi surların üzerini aşabilen ve en yaygın olarak kullanılan oklardı. Oklar yüz yüze çarpışma gerektirmediği ve uzak mesafeden kullanılabildiği için hem kaleyi kuşatanlar hem de kaleyi savunanlar tarafından sıklıkla kullanılmaktaydı. Kale muhasaralarında surların yıkılması amacıyla sıklıkla kullanılan aletler mancınık ve arrâde idi. Bu aletler muhasaranın olumlu bir şekilde başlaması sürdürülmesi ve sonuçlanması üzerinde oldukça etkili idi. Mancınık ve arrâde ile hem şehirlerin müstahkem duvarlarında gedikler açılır hem de şehrin içerisine kesik başlar, bulaşıcı hastalık taşıyan kişiler, cesetler, akrepler ve fareler gibi muhtelif şeyler fırlatılırdı. Alâeddîn Keykubâd zamanında gerçekleştirilen Harput muhasarası esnasında kalenin etrafına 18 (on sekiz) mancınık kurulmuş kaleye fırlatılan kaya parçalarının dehşetinden mahsurların ümitleri kırılmıştı. Yine Alâeddîn Keykubâd Kalonoros muhasarası sırasında kalenin her tarafına 100 (yüz) tane ağır mancınık yerleştirtmişti. Alâeddîn Keykubâd zamanında Emîr Mübârizeddîn Ertokuş tarafından gerçekleştirilen bir diğer kale muhasarası olan Kâhta muhasarası sırasında Mübârizeddîn Ertokuş tarafından Kâhta'nın kale kapısı hizasına mağribi bir mancınık sağ ve sol cihetlerine de ayrıca birer mancınık kurdurulmuştur. 603 (1206/1207) yılında I. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından gerçekleştirilip oldukça çetin geçen Antalya muhasarası sırasında da mancınık-

²⁷ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 25; a.mlf, *a.g.e.*, Çev. M.. Nuri Gençosman, s. 100, 180, 210, 211, 292-293.

lardan atılan top atışlarıyla şehir surları gece gündüz hiç durmaksızın dövülmüştür.²⁸

11. Lağım Kazma

Kale muhasaralarında uygulanan ve oldukça etkili olan taktiklerden bir diğeri kale surlarının belirli noktalarında içeri doğru geçebilmek için tünel kazılmasıydı. Orta Çağ devletlerinin pek çoğu tarafından kullanılan bu taktiksel hamle surların altına oyulması yolu ile zeminin çökertilmesi ve bazen de bu boşluklarda ateş yakılması şeklinde uygulanmakta idi. Bu hamle Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan (455-464/1063-1072) tarafından 456 (1063/1064) yılında yapılan Ani muhasarası sırasında uygulanmıştır. Sultan Alp Arslan, kalenin yanına mevzilenmiş olan lağımçılara tüneller kazdırmıştır.²⁹ Alâeddîn Keykubâd zamanında gerçekleştirilen Çemişgezek Kalesi muhasarası sırasında 50 (elli) lağımçı tarafından kalenin altından bir kuyu açıldığı ve bu durumun muhasaranın kaderini etkilediği bilinmektedir.³⁰ Lağımçıların önemi en çok olumsuz hava şartları veya uzun süren kale muhasarası esnasında artmaktaydı.

12. Mimari Yapılar İnşa Etme

Yukarıda değindiğimiz üzere Orta Çağ'da inşa edilen veya yeniden düzenlenen şehirlerin hemen hepsi kalın ve yüksek istihkâm duvarları olan surlarla korunmaktaydı. Dolayısıyla bu yapıda olan bir Orta Çağ şehrini elde etmek isteyen yöneticilerin öncelikle bu yapıları devre dışı bırakması gerekmektedir. İslâm devletleri tarafından bu dönemde gerçekleştirilen birçok şehir muhasarasında bu kaide göz önünde bulundurulup buna göre hamle belirlenmiştir. Başarılı olmak için uygulanan bu stratejik hamlelerden biri de şehirlerin önünde muhasara başında veya muhasara devam ettiği sırada muhasara edenler tarafından mimari yapılar inşa edilmesidir. Bu hamle 456 yılında Alp Arslan öncülüğünde yapılan Ani muhasarası sırasında kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun uç şehirlerinden biri olan Ani, yüksek ve sarp kayalar üzerine kurulmuş olan bir şehirdi. Şehrin 3 (üç) tarafı nehirle (Arpaçayı) dördüncü tarafı ise içi su dolu hendeklerle korunmakta olan müstahkem yerd. Ayrıca şehrin etrafı dayanıklı taşlar-

²⁸ İbn Bîbî, *a.g.e.*, Çev. M. Nuri Gençosman, s. 44, 96, 111.

²⁹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995, s. 51.

³⁰ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 303.

dan inşa edilmiş surlarla, surların dışı ise su dolu hendekler ile korunmaktaydı. Ani şehrini İslâm topraklarına dâhil etmek isteyen Sultan Alp Arslan 456 yılında şehri muhasara etmiştir. Ancak şehrin müstahkem yapısı ve güvenlik önlemleri ilk etapta Selçuklu ordusunda ümitsizlik belirtilerinin oluşmasına yol açmıştır. Hatta aktarıldığına göre Sultan Alp Arslan dâhi bu durumdan etkilemiş ve bir ara muhasarayı kaldırmayı düşünmüştür. Ancak biraz bekleyip düşündükten sonra bu kararından vazgeçip şehrin güvenlik önlemlerini devre dışı bırakacak stratejik hamlelerini uygulamaya koyulmuştur. Sultan ahşap bir burç (kule) inşa ettirip bunun içini askerlerle doldurmuştur. Bu alet sayesinde şehir surlarına yanaşmaya çalışmıştır. Bu şekilde yapılan atak sonucunda çok zaman geçmeden şehir surları üzerinde mevzilenmiş olan askerler devre dışı bırakılmıştır. Surların boş kaldığını gören Selçuklu askerleri de 29 Şaban 456 Pazartesi (16 Ağustos 1064) tarihinde bir köprü kurup Ani şehrine girmeyi başarmış ve bu şekilde şehri ele geçirmişlerdir. Bu taktik Haçlı Seferleri sırasında Marratü'n-Numan, Sûr gibi kale muhasaralarında haçlılar tarafından da kullanılmıştır.³¹

13. Donanmadan Faydalanma

Türkiye Selçukluları kale muhasaraları sırasında özellikle denize kıyısı olan şehirlerde denizden muhasara yaparak donanma gücünden yararlanmışlardır. Çünkü denize kıyısı olan şehirler maruz kaldıkları muhasaralara karşı kendilerini savunma konusunda kara şehirlerine göre daha dirençli olmuştur. Bu gibi şehirler karadan muhasara edilse de genellikle dışarıdan bir müttefikleri aracılığıyla deniz üzerinden erzak ve teçhizat takviyesi alabildikleri için muhasaraya uzun bir süre direnebilmişlerdir. Türkiye Selçukluları için ilk Haçlı seferini müteakip sahillerden uzaklaştıkları için bir Selçuklu donanmasından bahsetmek mümkün değildir. Ancak Selçuklular Antalya, Sinop ve Alâiyye şehirlerini fethedince buralarda tersaneler ve deniz üsleri kurup donanmalar meydana getirmişlerdir. Selçuklu donanması özellikle Suğdak (Kırım)'a yapılan seferde önemini göstermiştir.³² Bu donanma ile yapılan kale muhasarasına örnek olarak IV. Kılıç Arslan'ın (645-664/1248-1266) hükümdarlığı döneminde Pervâne

³¹ İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fit-Târîh*, X, s. 51-52, 232, 390; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, I, s. 316-317; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 30.

³² İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 327 vd..

Mu'ineddîn Süleyman³³ tarafından gerçekleştirilen Sinop muhasarası gösterilebilir. Pervâne Mu'ineddîn Süleyman, Sinop'u karadan muhasara edip teslim teklifinde bulunup bu teslim teklifine ret cevabı alınca muhasarayı şiddetlendirmişti. Pervâne surları kurduğu mancınıklarla döverken deniz tarafını da 1.000 (bin) seçme denizci ile kuşatmıştı. Şehrin denizden muhasara edilmesi ve valisinin öldürülmesi üzerine daha fazla direnemeyen Sinop halkı şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.³⁴

14. Ekinleri/Su kuyularını vb. Etkisiz Hale Getirme

Orta Çağ şehir ve kalelerinin etrafına bölgenin yönetimini elinde bulduran kişiler tarafından tahıl ekimi yapıldı. Ancak bu yapıda olan şehirler muhasara edildiğinde ve buna başarılı bir direniş sergilediğinde, şehrin çevresinde bulunan ekin alanları da yapılan bu muhasaradan nasibini aldı. Çünkü şehri ele geçirmekte zorlanan muhasara edenler bazen muhasara devam ederken şehri açlığa mahkûm etmek için bazen de başarısız olup şehrin önünden ayrılırken şehir müdafilerini cezalandırmak için şehrin çevresinde bulunan ekin alanlarını tahrip ederlerdi. Bu taktik haçlı seferi sırasında etkili biçimde I. Kılıç Arslan (484-501/1092-1107) tarafından kullanılmıştır. I. Kılıç Arslan haçlılar tarafından İznik ele geçirilip askerlerin Konya yönünde ilerlemeleri üzerine harekete geçmiş ancak haçlılarla yüz yüze çarpışacak kuvvete sahip olmadığı için haçlıların geçeceği yollardaki ekinleri ve su kaynaklarını tahrip etmişti. Bu amaçla Kılıç Arslan haçlıların yolları üzerindeki su kuyularına ve pınarlara hayvan leşleri atıp suları içilemez hale getirip her türlü yiyecek maddesini yok ederek yerleşim yerlerini boşaltarak haçlı ordularını açlığa ve susuzluğa mahkûm etmişti.³⁵

Muhasara edilen kale içerisindeki savunmacıları teslim olmaya ikna etmek için halkın geçim kaynaklarına zarar verilmesine örnek olarak I. İzzeddîn Keykâvus'un, Tell-bâşir Kalesi muhasarası sırasında kale dışında yer alan ve halkın geçim kaynağı olan meyve ağaçlarının kesilmesi de gösterilebilir. Tell-bâşir Kalesi Selçuklu kuvvetleri tarafından muhasara edilmiş ancak

³³ Pervâne Mu'ineddîn Süleyman hakkında bkz. Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara 1970.

³⁴ Yünîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, II, Dairatu'l-Ma'arif-il Osmania, Haydarâbâd, H. 1375 M. 1955, s. 347-348; İbn Bibî, *a.g.e.*, II, s. 165.

³⁵ Steven Runcinman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1989, s. 144 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 106.

10 (on) gün geçmesine rağmen henüz ele geçirilememişti. Kalenin teslim olmaması ve kale halkının Selçuklu askerlerinin morallerini bozmak amacıyla kule üzerinden uygunsuz laflar edilmesine sinirlenen Sultan Keykâvus her sipahiye silâh deposundan keskin birer balta verilmesini ve sabahtan kuşluk vaktine kadar muhasara edilen kalenin çevresinde bulunan bahçe ve bostanlarındaki üzüm ağaçlarının kesilmesini emretmişti. Böylece kaleyi müdafaa edenler cezalandırıldığı gibi teslim olmaya da zorlanmış olacaktı. Keykâvus'un emri gereğince sipahiler meyve ağaçlarını kesmeye başladılar. Sultanın bu emri karşısında burçlardan bağlarındaki ağaçlarının ve bostanlarının kökünden kazındığını gören mal sahiplerinin barış girişiminde bulunmaları gecikmedi. Kale sakinleri kumandanlarına giderek çoluk çocuklarının rızkı olan ağaçlar olmadıktan sonra kalenin ellerinde kalmasının bir anlam ifade etmediğini söyleyerek teslim olmaları gerektiğini söylediler. Kale halkının isteği karşısında kumandan kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Böylece Sultan'ın uygulamış olduğu taktik işe yaramış oldu.³⁶ Benzer bir olay da II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında gerçekleştirilen Tarsus muhasarası sırasında meydana gelmiştir. Kale muhasarası başlayınca Şerefeddîn Mahmûd-i Erzincânî, Emir Seyfeddîn Torumtay³⁷ ve Çaşnigir Sirâceddîn Sarıca gibi büyük emirlerin bazıları ordularla Ermen ovalarına ve tepelerine saldırlar ve "İbn Bîbî'nin ifadesine göre: "Ermenilerin nar ve narenciye ağaçlarını, ekinlerini acımadan kesip yaktılar."³⁸

15. Diğer Muhasara Taktikleri

Yukarıda ele aldığımız yaygın olarak kullanılan taktiklerin dışında Selçuklu ordusu kuşattığı kaleyi ele geçirmek için alışılmış saldırı yöntemlerinin dışına da çıkmaktaydı. Bu yöntemlerden biri Sultan Alâeddîn Keykubâd döneminde Çemişkezek Kalesi muhasarasında gerçekleşmiştir. Çemişkezek Kalesi muhasarasında mancınık saldırısından bir sonuç alamayan Sel-

³⁶ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 205-206; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, XII, s. 307; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, s. 54-55.

³⁷ Emir Seyfeddîn Torumtay, İbn Bîbî tarafından Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in iktidarının son yıllarında büyük emirlerden birisi olarak kaydedilmektedir. Ancak bu dönemde Tarsus muhasarası dışında herhangi bir olayda ismi kaydedilmektedir. Emir Seyfeddîn Torumtay, Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in iktidarından sonraki süreçte ön plana çıkmıştır. Kendisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Erkoyuncu, *Selçuklu Emiri Seyfeddîn Torumtay ve Vakfı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, s. 11-31.

³⁸ İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 86.

çuklu Komutanı Kondistabl³⁹ Emir Esededdîn⁴⁰ ustalara içine bir Selçuklu askerinin sığabileceği delikli 10 (on) demir sandık yaptırmıştı. Daha sonra bu sandıklar iplerle kale üzerine sarkıtılmış ardından da içindeki askerler kale savunucularını ok yağmuruna tutmuştu.⁴¹

Bundan başka muhasarayı gerçekleştiren sultanın askerlerin cesaretini ve şevkini artırmak için türlü vaatlerde bulunduğu dolmuştur. Alâiyye/Alanya Kalesi 2 (iki) ay gibi bir sürede alınamayınca orduda ümitsizlik emareleri görülmeye başlamıştı. Sultan Alâeddîn Keykubâd askerlerin moralini düzeltmek için 100 (yüz) baş sığır, 1.000 (bin) baş koyun ve 10.000 (on bin) dirhem gümüş dağıtılmasını emretmişti.⁴²

Bazı muhasaralarda muhasara öncesi kuşatan ordu ile kuşatılan kalenin en mahir savaşçıları teke tek mücadele ederdi. Sultan İzzeddîn Keykâvus tarafından kardeşi Alâeddîn Keykubâd Ankara Kalesi'nde kuşatıldığı vakit Emir Mübârizeddîn İsa ile Emir-i Candar Necmeddîn Behramşah teke tek mücadele etmişlerdi. Bu mücadele önce mızrakla yapılmış, mızraklar kırılınca da gürz ile daha sonra da kılıç ile çok uzun süre devam etmişti. Mücadeleden bir sonuç çıkmayınca Sultan Alâeddîn Keykubâd adamı Mübârizeddîn İsa'yı kaleye geri çağırılmıştı.⁴³

Tüm çabalara rağmen kalenin saldırı sonucu alınamaması durumunda geri çekilmek gerekebilirdi. Ancak bu geri çekilmeyi bir hezimet gibi göstermemek gerekiyordu. Zira antlaşma yapılmadan muhasaranın kaldırılması kuşatan taraf açısından büyük bir başarısızlık anlamına geliyordu. Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde Tarsus Kalesi Sâhib Şemreddîn İsfahânî tarafından kuşatılmıştı. Mancınıkların attığı taşların darbeyle kalenin bedenlerinde büyük yarıklar açılmış böylelikle fethetme ramak kalmıştı. Ancak diğer emirler Sahib İsfahânî'yi kışkırdıkları için muhasarayı ağırdan almış gereği gibi gayret göstermemişlerdi. Bu nedenle muhasara uzamıştı. Bu sırada Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev muhasaranın

³⁹ Unvan hakkında bkz. Mustafa Daş, "Selçuklularda Kullanılan Batılı Bir Unvan: Kondistabl", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* S: 6, Aralık 2021, s. 126-132.

⁴⁰ I. Alâeddîn Keykubâd döneminde devlet kademlerinde görev almaya başlayan Emir Esededdîn Ayaz'ın daha önceki yıllarına ait bilgimiz yoktur. Emir Esededdîn Ayaz hakkında bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdîn Ayaz", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Aralık 2010, s. 471-488.

⁴¹ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 302.

⁴² İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 262.

⁴³ İbn Bîbî, *a.g.e.*, I, s. 156.

kaldırılmasını istemişti. Bu durum üzerine Sâhib Şemseddîn diğer emirlerle “yarın bu işi yüzüstü bırakıp eli boş dönmek doğru olmaz” diyerek Sis tekfurunu Selçuklu lehine anlaşma yapmaya ikna etmişti. Böylelikle geri çekilişin hezimet olarak algılanmasını engellemiştir.⁴⁴

Netice olarak Türkiye Selçukluları devrinde yapılan muhasara savaşlarında şehirlerin ve kalelerin düşürülmesi için birtakım yöntemler uygulanmaktaydı. Bunların başında muhasara edilen kentlerin ve kalelerin halkına teslim olma çağrısında bulunmak Türk hükümdarlarının hiçbir zaman ihmal etmedikleri bir Türk-İslâm âdeti idi. Eğer müdafaa edenler teklifi kabul ederler ve teslim olurlarsa hayatları bağışlanır şehirlerinde kalmalarına izin verilir; kültürlerine ve inançlarına dokunulmazdı. Teslim olma şartları arasında din değiştirme yani İslâm dinini kabul etme gibi bir hüküm hiçbir zaman yer almazdı. Kalelerin ele geçirilmesi için müstahkem yerin dışarıyla irtibatının tamamen kesilmesi ve müdafaa edenlerin devamlı baskı altında tutulması gelmekteydi. Hatta dışarıyla irtibatın uzun süre kesik tutulması ve yapılan baskının şiddetli olması kale müdafilerinin teslimini büyük ölçüde kolaylaştırmaktaydı. Müstahkem yerler çeşitli baskılar sonucunda teslim alındığı gibi şiddetli bir gece baskını sonucunda da düşürülebilmekteydi. Mesela Türkiye Selçuklu Devletinin ilk hükümdarı Süleyman Şâh Antakya şehrini ve kalesini böyle bir gece baskını sonucunda ele geçirmiştir. Türkler tıpkı açık alanlarda yaptıkları savaşlarda olduğu gibi, müstahkem yerlerin ele geçirilmesinde de rakiplerini yanıltma yöntemini başarıyla uygulayarak kısa sürede sonuca gitmekteydiler. Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından Kırım seferine memur edilen Hüsâmeddîn Çoban Suğdak şehrinin ve kalesinin düşürülmesinde bu yöntemi uygulamıştır.

Müstahkem yerlerin düşürülmesinde en etkili yöntem hiç kuşkusuz silâh gücüydü. Türkler silâh gücünü kullandıkları muhasara savaşlarında genellikle şöyle bir yöntem izlemekteydiler: Çepeçevre muhasara edilen müstahkem yer önce yağmur gibi yağdırılan oklar ve mancınıklardan atılan güllerle baskı altına alınmaktaydı. Öyle ki bu faaliyet sırasında müstahkem yerin müdafileri burçlara bile yaklaşamamaktaydılar. Bu arada nakkâblar surları delme lağımcılar da yer altından tünel açma faaliyetiyle

⁴⁴ İbn Bîbî, *a.g.e.*, II, s. 86-87.

meşgul olmaktadır. Sipahilerin bir kısmı da baltalar, nacıklar ve koçbaşlarıyla sur kapısını kırmaya, diğer kısmı da merdivenler ve ucunda demirden cengeller bulunan organlarla kale burçlarına çıkmaya çalışmaktadırlar. Hangi faaliyet sonuç vermişse oradan surların içine girilmekteydi. Surların içine girilmesi genellikle müstahkem yer müdafileri birden savaşma azimlerini ve cesaretlerini kırmakta ve onların teslim olmalarını kolaylaştırmaktaydı. Bundan sonra yüz yüze yapılan çarpışmalarla son direniş noktaları da bertaraf edilip müstahkem yere tamamen hâkim olunmaktaydı.

Burada Türk komutanlarının fetih sırasında tutum ve davranışlarıyla ilgili özellikle belirtmeden geçemeyeceğimiz bir durum vardır. Fetih tamamlandıktan sonra kale ve şehir halkının canına ve malına hiç dokunulmamaktaydı. Bu hususta özellikle Selçuklu sultanları tarafından sıkı tedbirler alınmakta ve uygulanılmakta idi. Daha önemlisi kale ve şehir halkına karşı Türk'ün inancında ve siyasetinde daima mevcut olan hoşgörü ile davranılmakta isteyen herkesin yerinde kalmasına müsaade edilmekte yerli halkın inanç ve gelenekleri içinde yaşamalarına da hiçbir zaman karışılmamaktaydı. Sadece fethin sembolü olarak tek bir dinî yapı cami haline getirilmekteydi. Diğerlerinin faaliyetleri ise aynen devam etmekteydi. Hatta bazı kiliseler de vergiden muaf tutulmaktaydı.⁴⁵ Hâlbuki aynı çağda Bizans idaresi kendi dindaşlarından farklı mezhepte olanlara bile en ufak bir müsamaha göstermemekteydi. Ele geçirilen kalenin veya müstahkem yerin burcuna (kongere) bayrağın ve sancığın çekilmesiyle o kale veya müstahkem yerin fetih ve teslim faaliyeti tamamlanmış olmaktadır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse kale veya sur burcuna törenle dikilen bayrak veya sancak hâkimiyetin el değiştirdiğini belirtmekte idi. Teslim olan kale veya müstahkem yer müdafaa edenlerine “hatt-ı aman”, “ahid-nâme” veya “sevgend-nâme” verilerek onların hayatına ve malına dokunulmamakta, istedikleri yere gitmelerine izin verilmekteydi. Aynı şekilde kale ve müstahkem yer sahibinin hayatına dokunulmadığı gibi kendisine de başka bir yerden ıktâ' tahsis edilmekte idi.

Müstahkem yerin alınmasıyla işler bitmemekte idi. Hâkimiyetin kalıcı ve devamlı olabilmesi için müstahkem yer ve çevresinde bazı faaliyetlerin

⁴⁵ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195)*, Hrand D. Andresyan, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme, 1944, s. 264.

gösterilmesi ve birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu faaliyetleri ve tedbirleri şu şekilde belirlemek mümkündür: Eğer alınan müstahkem yer sadece bir kale ise buraya bir kale komutan (kutuval/dizdar/kaledar) tayin edilmekteydi. Kaleye atlı ve yaya olmak üzere gulâm ve sipâhîlerden seçkin ve güvenilir muhafızlar yerleştirilmekteydi. Ayrıca bu muhafızların yiyeceği, zahiresi, silahı ve mühimmatı da kaledeki depolara konmaktaydı. Görevlendirilen ustalar da muhasara sırasında zarar görmüş burçların ve duvarların tamirini yapmaktaydılar. Bunun için kale çevresinde kireç ocakları bile kurulmakta idi.

Düşürülen müstahkem mevki bir şehir ise önce beldeye bir askeri vali (subaşı) tayin edilmekle işe başlanmaktaydı. Şehirdeki bazı yapılara minber ve mihrap konulmak suretiyle bunlar camiye çevrilmekteydi. Daha da önemlisi şehre kadı, imam, hatip ve müezzin gibi dini ve adalet hizmeti veren görevliler atanmaktaydı. Ayrıca surlar ve burçlar tamir ettirilip kalenin ambarları silah ve erzak ile doldurulmaktaydı.

Müstahkem yer alındıktan sonra sadece kale ve şehrin içinde değil bu yerlerin çevresinde de bazı çalışmalar yapılmakta ve tedbirler alınmakta idi: Büyük Divan (Divan-ı Ali) memurları (nuvvab) ve uzmanları (kardan) kalenin veya şehrin çevresindeki arazinin tahririni yapmakta ve gelirlerini tespit etmekteydiler. Savaş yüzünden yöredeki yurdundan ayrılmış ve barış sağlanınca geri dönmüş olan çiftçilere ve köylülere eski toprakları iade edilmekteydi. Daha da önemlisi kendilerini toparlayabilmeleri ve tekrar üretici olmaları için bu çiftçilere tohumluk buğday, çift öküzü verilmekteydi. Eski vergiler de yeniden tespit edilip azaltılmaktaydı. Kayıpların, kaçakların ve olmuş olanların emlak ve malı tahrir edilip devlet hazinesine alınmaktaydı.⁴⁶

Sonuç

Selçuklu devrinde yapılan muhasara savaşlarında şehirlerin ve kalelerin düşürülmesi için bazı yöntemler uygulanmaktaydı. Bunların başında muhasara edilen kentlerin ve kalelerin halkına teslim olma çağrısında bulunmak Türk hükümdarlığının hiçbir zaman ihmal etmedikleri bir Türk-İslâm âdeti idi. Eğer müdafaa edenler teklifi kabul ederler ve teslim olurlarsa hayatları bağışlanır şehirlerinde kalmalarına izin verilir; kültürlerine ve

⁴⁶ Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 170-180.

inançlarına dokunulmazdı. Teslim olma şartları arasında din değiştirme yani İslâm dinini kabul etme gibi bir hüküm hiçbir zaman yer almazdı. Kalelerin ele geçirilmesi için müstahkem yerin dışarıyla irtibatının tamamen kesilmesi ve müdafaa edenlerin devamlı baskı altında tutulması gelmekteydi. Hatta dışarıyla irtibatın uzun süre kesik tutulması ve yapılan baskının şiddetli olması kale müdafilerinin teslimini büyük ölçüde kolaylaştırmaktaydı. Müstahkem yerler çeşitli baskılar sonucunda teslim alındığı gibi şiddetli bir gece baskını sonucunda da düşürülebilmekteydi. Mesela Türkiye Selçuklu Devletinin ilk hükümdarı Süleyman Şâh Antakya şehrini ve kalesini böyle bir gece baskını sonucunda ele geçirmiştir. Türkler tıpkı açık alanlarda yaptıkları savaşlarda olduğu gibi, müstahkem yerlerin ele geçirilmesinde de rakiplerini yanıltma yöntemini başarıyla uygulayarak kısa sürede sonuca gitmekteydiler. Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tarafından Kırım seferine memur edilen Hüsâmeddîn Çoban Suğdak şehrinin ve kalesinin düşürülmesinde bu yöntemi uygulamıştır.

Müstahkem yerlerin düşürülmesinde en etkili yöntem hiç kuşkusuz silâh gücüydü. Türkler silâh gücünü kullandıkları muhasara savaşlarında genellikle şöyle bir yöntem izlemekteydiler: Çepeçevre muhasara edilen müstahkem yer önce yağmur gibi yağdırılan oklar ve mancınıklardan atılan güllerle baskı altına alınmaktaydı. Öyle ki bu faaliyet sırasında müstahkem yerin müdafileri burçlara bile yaklaşmamaktaydılar. Bu arada nakkâblar surları delme lağımıcılar da yer altından tünel açma faaliyetiyle meşgul olmaktaydılar. Sipahilerin bir kısmı da baltalar, nacaklar ve koçbaşlarıyla sur kapısını kırmaya, diğer kısmı da merdivenler ve ucunda demirden cengeller bulunan organlarla kale burçlarına çıkmaya çalışmaktaydılar. Hangi faaliyet sonuç vermişse oradan surların içine girilmekteydi. Surların içine girilmesi genellikle müstahkem yer müdafileri birden savaşma azimlerini ve cesaretlerini kırmakta ve onların teslim olmalarını kolaylaştırmaktaydı. Bundan sonra yüz yüze yapılan çarpışmalarla son direniş noktaları bertaraf edilip müstahkem yere tamamen hâkim olunmaktaydı.

Burada Türk komutanlarının fetih sırasında tutum ve davranışlarıyla ilgili özellikle belirtmeden geçemeyeceğimiz bir durum vardır. Fetih tamamlandıktan sonra kale ve şehir halkının canına ve malına hiç dokunulma-

maktaydı. Bu hususta özellikle Selçuklu sultanları tarafından sıkı tedbirler alınmakta ve uygulanılmakta idi. Daha önemlisi kale ve şehir halkına karşı Türk'ün inancında ve siyasetinde daima mevcut olan hoşgörü ile davranılmakta isteyen herkesin yerinde kalmasına müsaade edilmekte yerli halkın inanç ve gelenekleri içinde yaşamalarına da hiçbir zaman karışılmamaktaydı. Sadece fethin sembolü olarak tek bir dinî yapı cami haline getirilmekteydi. Diğerlerinin faaliyetleri ise aynen devam etmekteydi. Hatta bazı kiliseler de vergiden muaf tutulmaktaydı.⁴⁷ Hâlbuki aynı çağda Bizans idaresi kendi dindaşlarından farklı mezhepte olanlara bile en ufak bir müsamaha göstermemekteydi. Ele geçirilen kalenin veya müstahkem yerin burcuna (kongere) bayrağın ve sancağın çekilmesiyle o kale veya müstahkem yerin fetih ve teslim faaliyeti tamamlanmış olmaktadır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse kale veya sur burcuna törenle dikilen bayrak veya sancak hâkimiyetin el değiştirdiğini belirtmekte idi. Teslim olan kale veya müstahkem yer müdafaa edenlerine “hatt-ı aman”, “ahid-nâme” veya “sevgend-nâme” verilerek onların hayatına ve malına dokunulmamakta, istedikleri yere gitmelerine izin verilmekteydi. Aynı şekilde kale ve müstahkem yer sahibinin hayatına dokunulmadığı gibi kendisine de başka bir yerden ıkta' tahsis edilmekte idi.

Müstahkem yerin alınmasıyla işler bitmemekte idi. Hâkimiyetin kalıcı ve devamlı olabilmesi için müstahkem yer ve çevresinde bazı faaliyetlerin gösterilmesi ve birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu faaliyetleri ve tedbirleri şu şekilde belirlemek mümkündür: Eğer alınan müstahkem yer sadece bir kale ise buraya bir kale komutan (kutuval/dizdar/kaledar) tayin edilmekteydi. Kaleye atlı ve yaya olmak üzere gulâm ve sipâhîlerden seçkin ve güvenilir muhafızlar yerleştirilmekteydi. Ayrıca bu muhafızların yiyeceği, zahiresi, silahı ve mühimmatı da kaledeki depolara konmaktaydı. Görevlendirilen ustalar da muhasara sırasında zarar görmüş burçların ve duvarların tamirini yapmaktaydılar. Bunun için kale çevresinde kireç ocakları bile kurulmakta idi.

Düşürülen müstahkem mevki bir şehir ise önce beldeye bir askerî vali (subaşı) tayin edilmekle işe başlanılmaktaydı. Şehirdeki bazı yapılara minber ve mihrap konulmak suretiyle bunlar camiye çevrilmekteydi. Daha da

⁴⁷ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi (1042-1195)*, Hrand D. Andresyan, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme, 1944, s. 264.

önemlisi şehre kadı, imam, hatip ve müezzin gibi dini ve adalet hizmeti veren görevliler atanmaktaydı. Ayrıca surlar ve burçlar tamir ettirilip kale- nin ambarları silah ve erzak ile doldurulmaktaydı.

Müstahkem yer alındıktan sonra sadece kale ve şehrin içinde değil bu yer- lerin çevresinde de bazı çalışmalar yapılmakta ve tedbirler alınmakta idi: Büyük Divan (Divan-ı Ali) memurları (nuvvab) ve uzmanları (kardan) ka- lenin veya şehrin çevresindeki arazinin tahririni yapmakta ve gelirlerini tespit etmekteydiler. Savaş yüzünden yöredeki yurdundan ayrılmış ve ba- rış sağlanınca geri dönmüş olan çiftçilere ve köylülere eski toprakları iade edilmekteydi. Daha da önemlisi kendilerini toparlayabilmeleri ve tekrar üretici olmaları için bu çiftçilere tohumluk buğday, çift öküzü verilmek- teydi. Eski vergiler de yeniden tespit edilip azaltılmaktaydı. Kayıpların, kaçakların ve olmuş olanların emlak ve malı tahrir edilip devlet hazinesine alınmaktaydı.⁴⁸

Kaynakça

ABÛ'L-FARAC GREGORY (BAR HEBRAEUS), *Abû'l-Farac Tarihi*, I, Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.

AKSARAYÎ, *Müsmeretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

ANNA KOMNENA, *Alexiad, Malazgird'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İn- kılâp Kitapevi, İstanbul 1996.

ANONİM, *Selçuknâme, Tarîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, Tercüme ve Not- lar: Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergi- si*, Aralık 2006, S. 19, ss. 265-294.

ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.

DAŞ, Mustafa, "Selçuklularda Kullanılan Batılı Bir Unvan: Kondistabl", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* S: 6, Aralık 2021, ss. 126- 132.

⁴⁸ Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 170-180.

ERKOYUNCU, Betül, *Selçuklu Emiri Seyfeddin Torumtay ve Vakefi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

GÖKHAN, İlyas, *VII-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi)*, Editörler: İlyas Gökhan/Selim Kaya, UK-DE Yayınevi, Kahramanmaraş 2008, ss. 111-160.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali “Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Aralık 2010, ss. 471-488.

İBN BÎBÎ, *el Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umuri'l-'Alâ'iyye, (Selçuk Name)*, I-II, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

_____, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuk-nâmesinden*, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1941.

İBN DOKMAK, *Nüzbetü'l-enâm fi târîhi'l-İslâm*, Neşr. Semîr Tabbâre, el-mektebeti'l-Asriyeti, Beyrut 1920/1999.

İBN VÂSİL, *Müferricü'l-Kurâb*, V, neşr. C. Eş-Şeyyâl, Kahire 1960.

İBNÜ'L ESÎR, *el-Kâmil Fit-Târîh Tercümesi*, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

KAYA, Kerim Köksal, “Anadolu Türk Beyliklerinde Savaş Düzeni, Sanat ve Taktikleri (XIV. ve XV. yüzyıllar)”, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Kasım 2022, C. 5, S. 2, ss. 164-182.

KAYMAZ, Nejat, *Pervane Mu'nu'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Ani Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası, Ankara 1982.

KOCA, Salim, *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

_____, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK, Ankara 1997.

_____, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2011.

NIKETAS KHONIATES, *Historia (İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa”, *Tarih Dergisi*, Temmuz 2011, S. 36, ss. 405-422.

PARRY, V. J., “İslam’da Harb Sanatı”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 28-29, 1974-75, ss. 193-218.

RUNCİNMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1989.

SEVİM-MERÇİL, Ali-Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995.

SİMBAT, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (951-1334), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Tercüme No: 68, 1946.

SÜRYANİ MİHAİL, *Süryani Patrik Mihail’in Vakayinamesi (1042-1195)*, Hrand D. Andresyan, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi No: 956.05, Basılmamış Tercüme, 1944.

ŞAMAN DOĞAN, Nermin, “Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, Haziran 2010, ss. 231-251.

TANERİ, Aydın, “Hüsâmeddin Çoban” *DİA*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 513.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.

YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1974.

YÛNÎNÎ, *Zeyli Mir'âti'z-Zamân*, II, Dairatu'l-Ma'arif-il Osmania, Haydarâbâd, H. 1375 M. 1955.